

Butlletí

del

Centre Excursionista de Catalunya

LA VALL DE CAPDELLA

La vall de Capdella, originaria del Flamicell, ha restat quasi desconeguda dels nostres excursionistes, ab tot y esser un dels reconcs més interessants que poden admirar-se en el Pireneu català. Incidentalment vaig parlar-ne anys endarrera; més les notes recullides en posteriors excursions me permeten donar-ne una idea més extensa, sense pretendre haver-ne fet un detingut estudi. Pera visitar-la venint de terra baixa, cal pendre la Pobla de Segur com a punt de sortida, remontant el Flamicell fins a l'esmentat poble (vuit hores).

A les dugues hores, deixant el congost d'Erinyà entremitg, se troba Senterada en la mateixa ribera y en el punt aont embranca la de Sarroca, de la que me n'he ocupat ja al descriure l'ascensió a la Pica de Cerví. De Senterada a la Pobleta de Bellvehí no hi ha més que tres quarts, atravesant-se a la mitja hora'l torrent de Ruxol, per on desaigua l'estany de Montcortès. D'allí en amunt la ribera s'aixampla, pera tancar-se altra vegada passat el renomnat santuari de Nostra Senyora de la Plana o Desplà, patrona de l'encontrada, formant un altre congost dessota les boscodes montanyes d'Astell, que, per donar sortida a la vall de Capdella, es conegut per Forat de la Vall. El paisatge va prenent un caràcter del tot montanyenc. Pujant, queden a mà dreta Envall, Beranuy, Gramenet, y, dalt de la coma, Mont-rós, Pobellar y Pauls, encarant-se ab Estivill, Antist, Obeix, Aguiró, Castell-Estahó y Astell, petits pobles ab son típic campaneret de llicorella, que's veuen escampats çà y enllà del riu, perduts entre conreus, al peu d'alteroses y aglebades comes escaixalades per fondes y rocoses torrenteres.

Així que's deixa'l Forat, s'entra ja a la vall de Capdella, estreta y engorjada, revolcant-se'l Flamicell en son llit pedregós,

vorejat d'espesses arbredes. Desde La Torre la ribera's va obrint y apareix dominada pel revingut Montseny.

De S. a N., cap als estanys, la vall té de 25 a 30 kilòmetres d'extensió per 10 d'E. a O. aproximadament en els punts més apartats. El seu terror es aspre y trencat en la part alta, en extrem rocós, sense vegetació y ben arbrada la ribera, únic camí planer. Hi escassegen els conreus, causa de la seva pobresa, emperò són bastant abundosos y escullits els pasturatges, sobre tot en les partides de Filià y Montseny; de manera que venen a esser, pels ingressos que'ls reporta'l bestiar, el primer element de vida d'aquells desventurats pobles. Els formatges de Capdella han obtingut justa fama entre'ls millors que's fabriquen a la montanya catalana.

També es aquesta vall rica en minerals: l'amiant aflora en les vessants del Montseny, les aigües ferruginoses brollen arreu, especialment a Espuy, y prou coneguts són els meners de coure de La Torre, en qual extracció hi han esmersat regulars capitals les companyies estrangeres que les han vingut explotant malgrat les dificultats que han hagut de vèncer pera'l transport del material. Més la positiva riquesa es la força que representa'l desnivell del riu desde'ls estanys, pera qual aprofitament s'està constituint una important societat francesa, havent-se fet ja notables estudis en aquest sentit que, si logressin tenir una realisació pràctica, haurien de resultar molt profitosos pera la comarca; emperò no seria extrany que'ls més bons y decidits propòsits s'entrebanquessin, vegen-se aquell desgraciat país condemnat a perpetua miseria'.

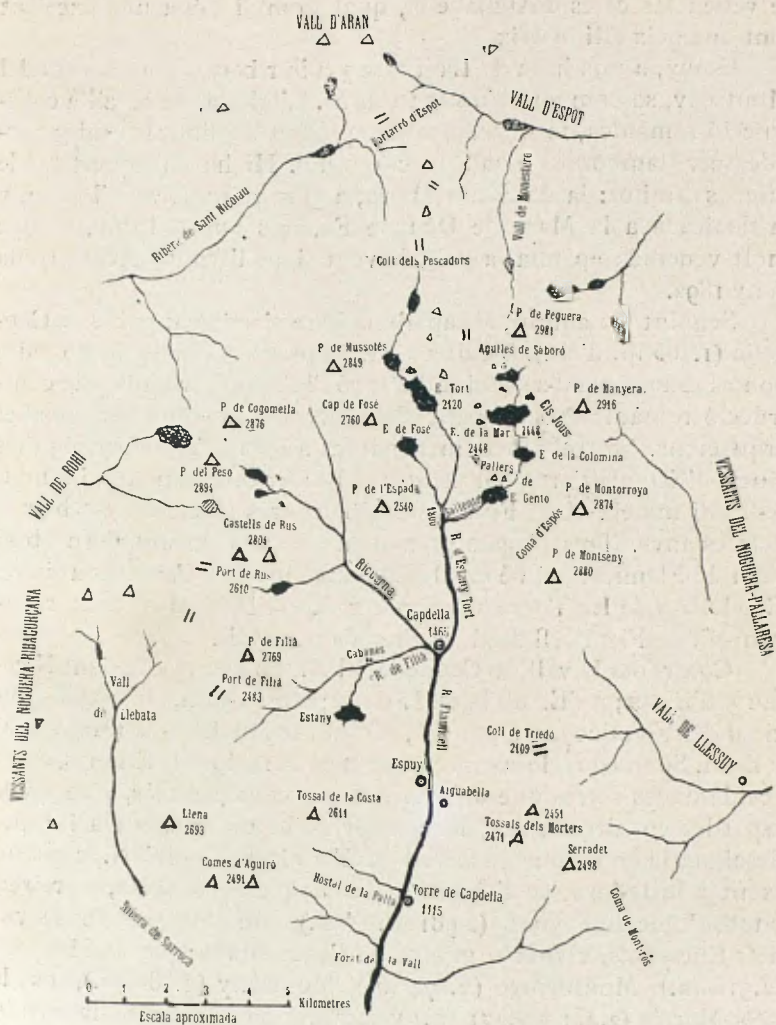
La població de la vall es reduidíssima, puix no compta més enllà de vuitanta focs distribuïts en tres pobles y dos caserius, tots situats a la ribera.

L'Hostal de la Palla es el primer que's troba, y comprèn, ademés de la casa, dugues bordes, la capella de Sant Martí y el nou edifici de la mina a dèu minuts de La Torre, ab la fundició a l'altre costat de riu.

La Torre de Capdella (1.115 m. d'alt.) es el cap de districte, ab uns quinze vehins, si bé la seva població augmenta quan se treballa a les mines. L'únic carreró que formen ses poques cases s'allarga al costat esquerre del riu, essent de notar, pel seu relatiu confort, la casa de Jaume, que es la millor de la vall.

A la mateixa banda, y al peu del Montseny, tres quarts amunt,

1) El Flamicell es un dels rius que porten més desnivell de Catalunya. De la Pobla a Capdella tant sols, se'n va per dessobre'ls 900 metres, y passa d'aquesta xifra desde'l poble als estanys.

Ab alguna petita modificació, ha sigut compost aquest plan tenint a la vista la *Contribution à la carte des Pyrénées espagnoles*, pel nostre particular amic, delegat del CENTRE a Dordogne, senyor Comte de Saint-Saud.

se veuen les cases d'Aiguabella, qual nom li dóna una excelent font que neix allí mateix.

Espuy, a una hora de La Torre y a la ribera dreta, enfront del Montseny, se composa d'uns 34 vehins. L'iglesia, de senzilla construcció romànica, té un campanar quadrat ab finestres mitg partides per llambordes a tall de columnes. Hi ha en aquest poble dugues ermites: la de Santa Maria, a cinc minuts, vora'l camí, y la dedicada a la Mare de Déu de Fa, tres quarts lluny, imatge molt venerada en tota la vall, havent sigut l'ermita reconstruida l'any 1892.

Seguint riu amunt, al cap d'una hora s'arriba al poble de Capdella (1.465 m. d'alt.). Té una vinticinquena de cases de no gaire bon aspecte, veyent-se al cim del turó l'iglesia parroquial, de construcció romànica ab un petit absis circular resseguit per senzilles arquacions. Se troba bellament situat a sobre l'aiguabarreig dels riuets d'Estany Tort a sol ixent y el Ricuerna a ponent, ajuntant-se-li allí mateix el de Filià, que són les tres riberetes que baixen dels estanys. Tots plegats prenen la direcció de mitg-jorn ab el nom de Flamicell, si bé en el llenguatge local se l'anomena riu de Capdella o de La Torre de primer y de La Pobleta després, reservant-li'l de Flamicell desde Senterada per avall.

Confronta la vall de Capdella, al N., ab riberes de Sant Nicolau y d'Espot; a l'E., ab la de Llessuy; a mitg-jorn, ab la vall principal del Flamicell, y a ponent, ab les valls de Lleбата (Manyanet) y Bohí. Se troba reclosa especialment en la regió dels Estanys, entre accidentades serres que atenyen altituds considerables, y en quals espatlles en altre temps devia apoyar-s'hi un extens glacier que desaiguaria en el fons de la vall del Flamicell. Desde'l N., cap a sol ixent y mitg-jorn, en l'aiguavés del Noguera Pallaresa, mereixen citar-se'l pic de Peguera (2.981 m. d'alt.), cim dominant de la serra dels Encantats, veritable gegant de l'encontrada; pic de Manyera (2.916 m.), Montorroyo (2.874 m.), Montseny (2.880 m.), tossals dels Mortés (2.451 y 2.471 m.) y serradet de Mont-rós a la sortida de la vall (2.498 m.). Cap a ponent, aiguavés del Noguera de Tor en la vall de Bohí (Ribagorçana), el pic de Mussolés (2.849 m. d'alt.), Cogomella (2.876 m.), Peso (2.894 m.) y Castells de Rus a sobre'l port (2.804 m.). En la banda de Lleбата'l Filià arriba a 2.769 metres d'alt.; al S., el tossal de la Costa (2.611 m.) y les comes d'Aguiró, que ja se'n van fòra de la vall, y aon podem considerar que acaba l'alta zona pirenenca, ja no s'en pugen més que a 2.491 metres.

Fòra del camí de ribera, tots els demés que donen sortida a la

N.

S.

CAPDELLA

Claret de J. Saur

vall de Capdella són de difícil accés y alguns d'ells fins perillosos, no ja en ple hivern, que són intransitables, sinó en temps de bonança, per la gran altitud dels ports que s'han d'atravessar, puix resulten completament desabrigats, per esser llocs de poc trànsit. Tals són el coll de Triadó (2.109 m. d'alt.) entre'l Montseny y els Mortés, en el camí de Capdella a Llessuy (quatre hores); port de Filià (2.483 m.), que comunica ab la vall de Llebata (quatre hores); port de Rus (2.610 m.), en el pas de Capdella a Tahull (sis hores), deixant d'esmentar els colladors y portells que van desde'ls estanys cap a les desertes valls de Sant Nicolau, Monestero, Peguera y Portarró d'Espot, per esser camí d'isarts y tant sols practicable als que tinguin bon pit y bona cama, puix es del tot impossible'l trànsit de cavalleries.

El paisatge es atractiu y variat com altre puga desitjar-se: alegre en la part jussana de la vall, idilic en les aplebades comes de Filià (lloc predilecte dels isarts), imposant en el port de Rus, y desolat y selvatge en l'alta regió dels estanys, aon les montanyes de granet, completament despullades de vegetació, apareixen atalusades per interminables y colossals tarteres.

D'aqueixes tres comarcades neixen les riberes abans esmentades, que s'escorren de l'un a l'altre estany en escumoses y continues cascates, donant lloc, a l'ajuntar-se a sota de Capdella, al riu Flamicell.

Coneguda en termes generals la vall, anem ara a recórrer cada una d'aqueixes branques en que's divideix en sa part sobirana.

Ribera de Filià. — Té son origen en les serres que per ponent tanquen la vall de Capdella. A les dugues hores de curs s'aboca en una rocosa canal de forta pendent que desaigua en el Ricuerna, davall mateix del poble, formant bellíssims sallents d'esponjosa escuma que ressalten en el fons esmeragdi dels verns atapahits en el seu marge. Es una vall delitosa, apleblada de cap a cap, aon pasturen nombrosos remats durant l'estiu, ab els quals s'hi barrengen sovint els aixerits isarts. Comunica ab la vall de Llebata mitjansant el port de Filià, en la vessant S. d'aquest alterós pic, y comprèn cinc partides: La Ribera, Coma Palomera, Coma de Fuses, Coma del Port y Coma de l'Estany. D'aquest surt el doll d'aigua més gros que baixa al riberal, davant per davant de les cabanes dels pastors, de sòlida construcció, ab coberta de llicorella que poden molt bé utilitzar-se com a refugi.

Ricuerna. — El riuet que porta aquest nom, contracció de riu

Cerna, es el que baixa dels estanys situats en la part oriental del pic de Peso. S'ajunta més avall ab el que prové del port de Rus, vorejant per NO. el poble de Capdella, aont arreplega la ribera anteriorment descrita, poc abans de confondre-s ab el d'Estany Tort. S'hi troben en aquella regió, entre altres, l'Estany Tapat, l'Estany Negre y Estany de Fransi. Consta de tres comarcades: la

VALL DE FILIÀ

més apartada, anomenada Cogomella, confrontant a ponent ab Riberes de Caldes, compta tres importants estanys; la Coma del Mitg, ab dos estanys, en els quals hi abunda la pesca, y la Coma del Port, per on passa'l camí que va de Capdella a Tahull y Bohí (set hores). Es un trajecte deliciosíssim. El Ricuerna s'estimba escumejant y furiós entre muralles de granet atapahides de verdor; més ben prompte desapareix l'arbrat, y els pasturatges minven a mida que's puja, fins que les rogenques y cendroses penyes dels Castells de Rus s'ensenyoreixen del paisatge, que pren un to ferestec y desolat. El pas del port (2.610 m.) es imponent de veres. Un no sab què admirar més, si la grandiositat selvatge y aclaparadora de les grans masses de capritxoses formes coneguda ab l'escayent nom del

Castell de Rus (2.804 m. d'alt.), o bé l'esplèndit cop de vista que ofereixen els alts Pirineus surmontats per la serra Malehida.

La vessant oposada, o siga lo que correspon a la vall de Bohí, es digna de remarcar-se per les seves boscuries d'abets, que són la nota característica de la ribera de Caldes.

Ribera d'Estany Tort. — Es la més interessant de les que venim

Clisé de J. Poquet

PORT DE RUS

estudiant. La seva direcció es de N. a mitg-jorn, escorrent-se entre Capdella y el Montseny. Constitueix una regió lacustre de primer ordre, puix además de l'Estany Tort, de gran extensió y forma irregular, com el seu nom indica, mereixen esmentar-se com a més importants el Nariolo, Aiserola, Cubeso, Castieso y Morto, que's troben esgraonats, rebent les aigues els uns dels altres. El Fosé, arredossat sota'l pic que li dóna'l nom, forma ribereta apart més cap a ponent y desaigua en el pla de Sallente, enfront del pic de l'Espada. En el mateix pla (1.800 m.), sota de la cascata a la sortida d'Estany Tort, enforca la canal de Pigolo, que portà les aigues d'Estany

Gento, que a la vegada recull les de La Colomina, La Mar, La Frescau, El Vidal y El Saboró, que venen a formar el braç oriental de la ribera d'Estany Tort. Es coneguda aquesta comarcada ab el nom d'Els Jous; y afronta al N. ab la serra dels Encantats en les montanyes d'Espot, formant el Peguera, al cap d'amunt, el vèrtix d'una piràmide gegantina encarada a la vall de Monestero y estanyets de Peguera (Espot) y Els Jous (Capdella).

En tots aquests estanys hi abunden les truites. Cada estiu se constitueixen dos o tres companyies de pescaires, valent-se de xarxes (ròssecs) pera l'extracció del peix. Es un pobre ofici, puix els beneficis que obtenen no compensen de cap manera les fadigues que s'imposen. La pesca resulta una mica difícil en els grans estanys, perquè han d'endinzar-s'hi per medi d'unes armatostes de fusta grollerament construïdes, ab perill constant d'ofegar-se; y, una vegada obtingut el fruit del seu treball, pera adinerar-lo, se veuen obligats a transportar el peix, ab canastrells que's pengen a les espatlles a tall de motxilla, fins a Viella, y d'allí a Bagnères-de-Luchon. S'ha de tenir en compte que, desde'ls estanys a Viella tant sols, ja hi tenen una pesadíssima jornada, que s'ha de fer a peu forçosament, puix l'escabrositat del terror, quasi sempre tartera, no permet el pas de cavalleries.

La travessia de Capdella a la vall d'Aran, com no hi ha camí ni carrera, resulta fadigosa, emperò es interessant de veres. Tant si s'hi va per Estany Tort, com si's dóna la volta pels Jous cap a l'Estany de Mar y coll occidental de Peguera, s'ha de sortir al Portarró d'Espot, aiguavés del Ribagorçana y Pallaresa mitjansant la ribera de Sant Nicolau (riu de Caldes) y vall d'Espot respectivament. S'ha d'emplear-hi dugues jornades, fent nit al cap dels estanys, puix es prou coneguda la dita montanyesa de que «al port y al molí, dematí».

Al sortir de Capdella, qual situació ja'ns es coneguda, se remonta'l riuet d'Estany Tort per sobre de la gorja que l'empersona, així que acaba'l seu curs, passant-se tot seguit a la ribera esquerra, faldejant la vessant occidental del Montseny. Se va seguint la vall, sempre per alt, mentres el riu gemega al fons, escorrent-se pel pla de Tuberia y Estay Pusí, tornant-se a aconseguir el seu nivell cinc quarts amunt, en el pla de Sallente (1.800 metres d'alt.), prop de la regalada font del Marrà, punt obligat de parada. Allí s'acaba'l camí, y, si bé poden utilitzar-se les cavalleries fins a Estany Gento, no hi ha gaire bon passant. Desde'l pla

esmentat enllà, talment sembla que no puga continuar-se avant: una colossal muralla de granet atalussada per enormes pigals barra l'horitzó de part a part. El riu, després de furgar pels esborancs que s'ha anat obrint en sa davallada desde l'Estany Tort, s'aboca pel seu damunt en majestuosa cascata, guanyant d'una embranzida l'ampla terrassa que a tall de resclosa formidable s'in-

Clisé de J. Poquet

ESTANY TORT (2.120 m. d'alt.)

terposa en el seu camí. Es conegut aquest lloc ab el nom de Baixant de Sallente o Salt de l'Aigua.

Pera anar a Estany Tort, si's vol estalviar un parell d'hores de marrada, no hi ha més remey que grimpar pels esqueys de les penyes que s'estimben al costat del saltant. L'ascensió es un xic dificultosa, emperò pot sortir-sen airós ab una mica de serenitat, gaudint-se, tot pujant, d'indescriptibles emocions mentres se sorteja'l perillós mal pas que a poc a poc, y parant molt compte, s'ha de vèncer.

Acabat el pla de la Cort, se deixa a mà esquerra l'engorjada canal per on s'endinzen les aigues que sobreixen de l'estany, gua-

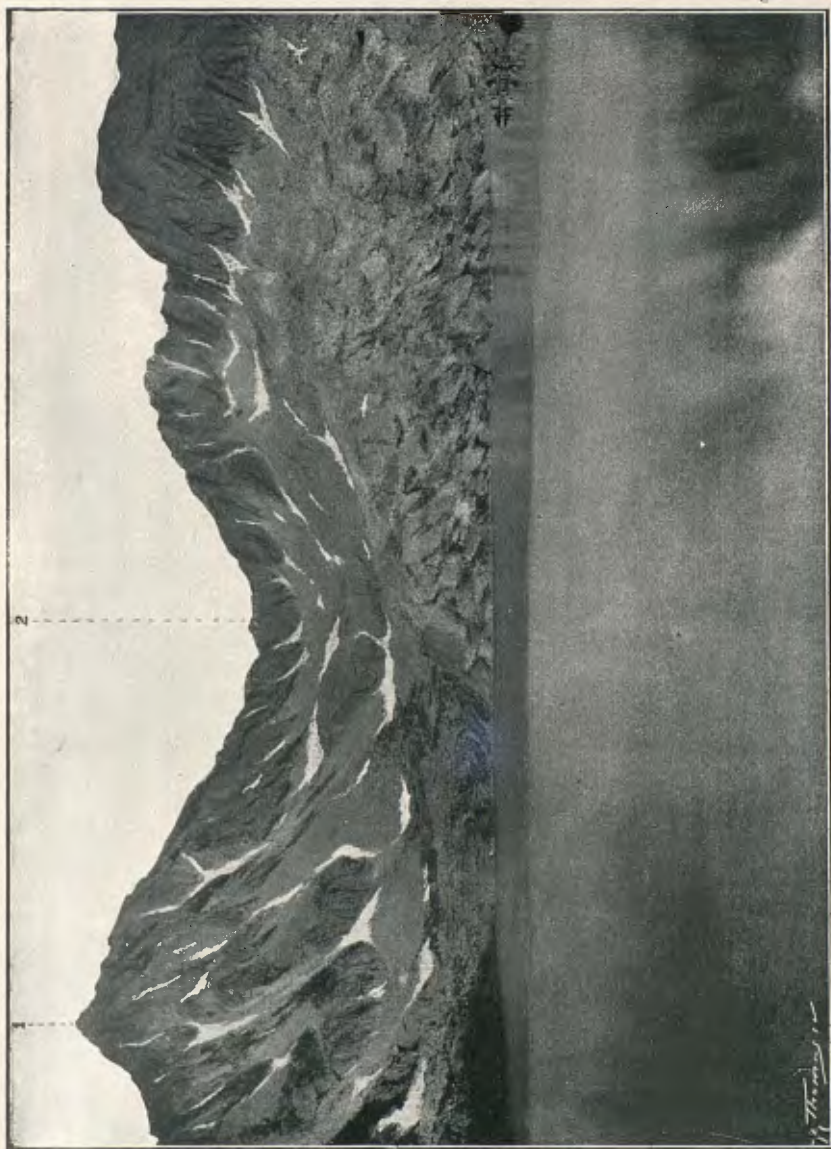
nyant-se a la poca estona un collador a l'envista d'Estany Tort; y, amunt sempre, estany darrera estany, trepitjant continuadament tartera, s'arriba a la collada per on passen els pescadors cap a la Montanyeta y Portarró d'Espot. D'aquí estant se puja en dugues hores a la Vall d'Aran pel Portell de Colomés, y pot decantar-se cap a la vall de Caldes per la boscada ribera de Sant Nicolau, o bé deixar-se caure vers Espot per l'incomparable estany de Sant Maurici.

Pera seguir la ruta cap als Jous, desde'l pla de Sallente s'enfila de dret la canal de Pigolo, deixant a mà dreta'l Montseny y Montorroyo; s'atravessa la coma d'Espòs y Bony de la Cornera, y s'emprèn la sobtada canal d'Estany Gento, que baixa de La Portella, afrontació d'Estany Tort; se continua per la pleta de Roca Fallada, tenint a sobre l'estany els altíssims tossals granítics anomenats Pallers d'Estany Gento; y a les quatre hores, vorejant l'estany de la Colomina, se puja al de la Mar (2.448 m. d'alt.). Com en la part d'Estany Tort, les tarteres se succeeixen sense interrupció, les penyes materialment trocejades, de vigorosos contorns y retallades crestes, se veuen dominades pel Manyera, Agulles de Saboró y gran pic de Peguera.

El país pren un aspecte de ruina y desolació impossible de descriure. Riberejant el Vidal y Saboró, se surt al coll (2.700 metres d'altitut) que dóna entrada a la vall de Monestero, en la vessant d'Espot. Pera dirigir-se al Portarró (tres hores) s'han d'atravessar les feréstegues valls de Monestero y Subenulls y altra vall secundaria intermitja qual nom es desconegut, caminant per entre caos de granet fins al coll de la Montanyeta, en el començament de la ribera de Sant Nicolau, aon se surt també desde Estany Tort.

El Montseny. — El nus montanyós que s'extén vers mitg-jorn desde la Coma d'Espòs al coll de Triedó y tossals dels Morters y Altars entre Capdella y Llessuy, pren el nom genèric de la Serra. Constitueix la comarcada més rica en pasturatges d'aquell país, per quin motiu s'hi veuen durant els mesos de Juliol y Agost nombroses remades de bestiar, donant-li un caràcter sumament pintoresc que contrasta ab la nota de feréstega grandiositat dominant en les regions lacustres.

El cim més enlairat es la punta del Montseny (2.880 m. d'alt.), en el que s'establí una senyal geodèsica de primer ordre pera'ls treballs de triangulació. L'ascensió es relativament fàcil, puix

Clisé de J. Scler

ESTANY DE LA MAR (2.448 m. d'alt.)

1. Pic de Peguera (2.981 m. d'alt.)

2. Coll oriental

desde Capdella, en menys de quatre hores, se guanyen els 1.400 m. de desnivell, podent-se anar montat la major part del trajecte. El cop de vista que ofereix es esplèndid: en primer lloc, els estanys de que abans he fet esment, esgraonats entre tarteres y montanyes d'enèrgiques arestes, quals contraforts arrelen en el fons d'estretes y allargades riberes; a l'E., les mogudes carenes de l'Alt Pallars,

Clisé de J. Soler

MONTSENY DE PALLARS (2.880 m. d'alt.)

Vista presa desde'l coll de Triadó

Andorra y Cerdanya, continuant cap al S. les suaus ondulacions de les serres que's descapdellen vers la Conca, pera alçar-se de sobte en el Montsech; a l'O. tanca l'horitzó un davassall de pics alterosos, descobrint-se en l'últim terme'l Posets y Aneto ab ses eternes neveres.

Si bé en la mateixa comarca que venim descrivint hi han altres pics que'l sobrepujen, el Montseny es el més conegut de tots ells y el que ha de merèixer especial predilecció als excursionistes que se sentin atrets per les altures. La seva carcassa enorme, sobressortint en mitg dels aplebats, sembla un navili gegantesc surant en un mar de verdor. Vist una vegada, es difícil que s'es-

borri'l seu record. No té les vessants tant rocoses y trencades com els grans macius granítics que envolten els estanys; més la seva situació desembrçada en el cor mateix del Pallars, entre'ls alts Pireneus y la terra baixa, y el meravellós panorama que's desplega al seu entorn, el fan doblement interessant.

CEFERÍ ROCAFORT

SENYORIU FEUDAL SOBRE'L CASTELL DE MALGRAT

No per l'insignificancia dels llocs, ni la pobresa de molts arxius, devem deixar d'estudiar-los, sinó que, ab ells tots junts, hem de formar la brancalada del grandíós y secular arbre de l'història patria; y, encara que'l present treball no sia més que una fulla, també les fulles embelleixen els arbres y acaben de completar-los. D'aquestes fulles es de lo que trobem més mancada l'història de Catalunya. Avuy, que sembla que a casa nostra tot pren una vida exuberant y sobrada, hauriem de treballar més y més pera escriure lo que'ns estan dient tants monuments, tantes ruïnes, tantes pedres que, espargides per ci y per llà, constitueixen la grandiosa epopeya de la Catalunya catalana. També l'historiar aquests llogarets serveix pera enfortir l'amor a la patria, perquè veient que'ls seus avantpassats treballaren en la formació de llur poble y de Catalunya, y que, si no foren un exèrcit, foren almenys un puntal pera sostenir l'allau que'ls queya al damunt, èmuls d'aquelles glòries, en lloc de considerar-se una gota perduda pel mar de la societat, se creuen y venen a ser una onada que empeny la barca de la patria al port de vida propria y vida nova vers aon rema. Aquí teniu, doncs, una fulla pera l'arbre y una pedra pera'l casal de l'història de nostra terra.

Al cim del turó que domina'l poble de Malgrat hi ha les ruïnes de l'antic castell del mateix nom, sobre les quals resta encara un quadrat d'uns cent pams per cada cara, per noranta d'alçària, que serveix de pagesia, y en ell pot veure encara'l visitant les fosques presons, assegurades ab grossos forrellats.

Els antics documents el posen situat en el Bergadà¹ y entre'ls

1) Alguns historiadors fan arribar el comtat del Bergadà desde'l Cardener als aiguavessants de la Cerdanya; més, segons el meu humil semblar, es aquesta una opinió equivocada, al menys històricament parlant, ja que les

termes de Manresana, Olujas, Castellnou, Cervera, Prenyanosa — a qual parroquia pertany avuy — y Tudela. La primera noticia que n'he trobat es de l'any 1078, consistent en la venda d'un alou que Joan Oromir y sa muller Adalaïç posseïen «per aprisionem in comitatum berchitano in castrum uocitatum mal grad».

A l'any 1089 trobo que era senyor d'aquest castell¹ Berenguer Ramon, fill d'un tal Ramon y germà de Vidià Pere. Emmullerà dit Berenguer R. ab una tal Siccardis, de la qual hagué'l fill Arnal Berenguer. Aquest, no tenint successió, marxà a visitar el Sant Sepulcre, y abans de marxar estigué de vigília davant de l'altar de Santa Maria de Solsona, a la qual féu donació del castell de Malgrat, que posseïa en propi alou; y al 11 de les calendes de Maig de 1102, el seu pare y el cavaller d'aquest, Bernat Bliggan o Blidgan, y Ramon Guitart, que seria'l paborde d'aquesta iglesia, feren la carta de l'esmentada donació. Dos anys més tard el seu oncle Vidià definí o confirmà aquesta donació pera després de la seva mort; y un violari que pera un fill seu s'havia reservat en dit castell, el vengué a la canònica de Solsona per un matxo dels millors, «unum mulum optimum», de preu de quaranta onses, y un cavall de trenta.

No estaria gaire conforme ab aquesta donació, puix molt temps estigué ab tretzes ab el paborde de Solsona, fins que, coneixent més tard les moltes injurries per ell fetes a Santa Maria de Solsona y a sa canònica, segons era ja públicament conegut de tot-hom, y coneixent haver fugit del camí de la veritat, se féu penitent, otorgant, al 30 d'Agost de 1104², nova carta de donació

valls altes del Llobregat y Bastareny pertanyien al comtat de Cerdanya, de quals comtes eren descendents els barons de Pinós. Y no es que'ls comtes de Cerdanya senyoregessin en part del Bergadà, sinó que en tots els documents antics, a l'esmentar aquells pobles, com Bagà, Gòsol, Gisclarenay, Brocà, Cerdanyola, etc., a qual comarca pertanyien, diuen sempre in *Ceritania*, encara que sien de la jurisdicció d'altres senyors. Així se veu que Berga estava, no al centre del Bergadà, sinó a l'extrem nord y extenent-se cap a trobar la comarca de Bages, y, atravesant el Cardener cap a la Segarra, agafava una part de lo que es avuy partit de Cervera, com ho prova l'estar-hi compresos els pobles de Guspi, Llor, Olujes, Prenyanosa y altres, segons consta en documents originals dels arxius episcopal de Solsona y municipal de Bagà, en el qual he trobat la noticia de ser els comtes de Cerdanya'ls fundadors de la baronia de Pinós en un membre de la seva familia.

1) En aquells temps la paraula castell era també sinònima de poble, y en aquest sentit l'uso moltes vegades.

2) Cum Ego Vidianvs Cognouissem Domino Deo et Sce. Mariæ Dei Genitrici et ecclesie celsone et eius canonice castrum quod nuncupatur Malgrad

a Santa Maria del susdit castell, ab ses pertenençies, ab la «villa» y sos habitants, ab ses terres cultes y incultes, montanyes, boscos, molins, vies y aqüeductes, «cum seruitiis et placitis uniuersis, cum districtis et mandamentis», y l'iglesia, ab sos delmes, primicies y oblacions, sense que cap bisbe pugui tenir-hi la menor potestat. Se reserva, durant sa vida, dues parts del domenge y del servey dels cavallers, quedant la tercera a favor de Santa Maria.

Al 12 de Novembre següent empenyorà a la mateixa iglesia unes vinyes que posseïa en aquell terme, per vint onses d'or, que devien ser apreciades en cavalls o bous per dos amics de quiscuna part, quedant de propietat de l'iglesia si després de sa mort no havia pagat la penyora.

quod est in confinio bergitani quod michi sicut aparentibus meis accepi aduenit. Hoc autem castrum habet terminos ab orientali plaga circa terminos de Manresana siue de aluugia. A meridialiquoque parte iuxta terminos castelli noui seu de cerueria. Ab occidente habet terminos prope prinionosam uel todelam. A parte septentrionis iuxta terminos predictae todele siue ad terminos predicti castri Menresane. Et quantum infra terminos predicti castelli continentur cum uilla et in ea habitantibus cum terris tam cultis quam incultis cum uineis et molendinis cum capitibus aquarum eorum cum montibus et siuis et garricis et decursibus fontium cum uiarum ductibus et reductibus cum pratis et pascuis cum seruitiis et placitis uniuersis cum districtis et mandatis et ut breuius dicam cum omnibus sibi pertinentibus quin etiam ecclesiam cum decimis et primiciis et cum oblationibus fidelium totum quo cumque modo habeo uel abere debeo dono domino deo et Sce. Marie celsone et canonicis nocte dieque ibi deo seruientibus. Hoc autem donum facio ob remissionem peccatorum meorum et patris matrisque mee fratrum meorum siue petri arnalli nepotis mei aliorumque parentum. Et ex meo proprio libenter trado ecclesie Sce. Marie et canonicis ut inde quicquid uoluerint faciant et ut nullus episcopus in supradicto castro potestatem aliquam habeat. Et tali uidelicet ratione fatio hoc donum ut in uita mea tantum duas partes habeam totius dominicature et seruitium militum et ecclesia Sce. Marie celsone et eius canonici habeant terciam partem. Post obitum autem meum nec filius nec aliquis parentum meorum in illo castro uel in eius terminis potestatem habeant. Et si fecero meliorationes uel aliquis meorum in isto castello uel in eius terminis hoc totum sit Sce. Marie celsone et eius canonicis omnique tempore. = Quisquis hoc donum negare uel disrumpere uoluerit in quadruplum ecclesie Sce. Marie et canonicis persoluat. Quod firmum permaneat per omnia secula seculorum. Facta est hec carta circiter iiii. k. septembris Anno xl. v. Regni regis filippi. Sig^xnum vidiani petri qui hanc cartam mandavi scribere et sub scriptis testibus firmare mandavi. = Sig^xnum Arnalli petri de ponts. Sig^xnum Raimundi bernardi de sero. Sig^xnum Pontii bernardi Fratris eius. Sig^xnum Bernardi ecardi de torroia. Sig^xnum bernardi blidgarii. Sig^xnum Arnalli seniofredi de prinionosa. Sig^xnum Guilelmus bernardi de bescharan. Sig^xnum Rotulandus arnalli de besora. Sig^xnum bernardus mironi de podio uiride. Sig^xnum bernardus petri nepos uidiani.

Al 1112 ell y sa muller Beatriu feren una convinensa ab Guillem Dalmaz, encomanant-li les dos parts que posseien del castell, donant-li sos cavallers ab llurs feus y l'administració de justícia, «manament et districtum et senioriu et ipsos placitos», reservant-se la meitat de lo que reporten. Dit Guillem tindrà de dar-los la potestat del castell sempre que'n sia requerit per Vidià o sa muller, son missatger, o per qualsevol que se li presenti montat en el cavall seu, y té de defensar-lo contra qualsevol home o fembra, exceptats el comte de Barcelona, Pons Ug y el vescomte de Cardona¹.

La noble familia de Puigvert, no sé per quin motiu, si bé suposo per estar emparentada ab la que senyorejava Malgrat, perquè subscriuen gairebé en tots els seus documents, també tingué llargues qüestions ab l'iglesia de Solsona, fins que al 1126 cediren al paborde Pere, per sí y per sos descendents, tots els drets que poguessin reclamar sobre'ls castells de Malgrat y de Piles y sos termes, rebent, en cambi, del paborde, trescents sous y la participació en ses oracions.

Fetes les paus ab tots aquells que verdadera o injustament podien reclamar algun dret sobre aquest castell, volgué l'iglesia de Solsona establir-hi'l seu feudatari, y aixís el paborde Gauzbert, ab sos canonges, al 16 de Novembre de 1138, comandaren-lo a Solosten, sogre de Guillem de Pujalt, a sa muller Loreta y a llur fill Guillem, donant-los sòlidament ab el castell sos cavallers, «ut

1) *Hacta est conuenientia que fecit vidiano et coniux sua beatriz ad Guilelmum dalmaz et ad coniux sua comandi ipso kastel de malgrad et donat illi ipsos cauallarios cum ipsos feus que tenent solidament et sic donat illi manament et districtum et senioriu et sic donat illi in ipsum castrum uineas unde habeat tona i de ui et donat illi medietate de ipso seruicii et de ipsos placitos que illi habet in dominico propter ipsa donatione conuenit Guilelmus dalmaz auidia et ad coniux sua quod donet illis potestate de ipsum castrum quantas uices illi demandet per si et per suum misaticum ad illi et a coniux sua et ad quemque unum in suo cabal et quod illi atena(?) apud ipsa honore ad illi ad cui nos dubitarem et... siat adiutor et defensor de ipsa honore que hodie habet aud in antea apud suo consilio acaptara quantra cunctos homines uel feminas exceptis ipso comite de barchinona et pons ug et uice comite de cardona et de illis q li liuras per meo corpus unum caualarium apud ipsos de supra scriptum castrum et in hostes et in caualgades que illi ē uio sic quā illis debiunt facere ipsos caualarios. Hactum est hoc vi idus nouembris anno vi regnante leduicco rege. Sig~~X~~num vidia. Sig~~X~~num beatrix qui ista conuenientia (mand)auimus scribere et manus nostras firmavimus et ad testes firmare (feci)mus. Sig~~X~~num marti ugbert. Sig~~X~~num arnal pere salad. (Si)g~~X~~num bernard arnall. Sig~~X~~num mir Guillem de crudlada. Sig~~X~~num ramon arnallus. Sig~~X~~num Guillem dalmaz.*

faciant eis hostes, et chabalgadas, et cortes, et placitos, et seguiis», devent donar la potestat sempre que'n sien requerits pelsc anonges o per llurs nuncis. Si dit Guillem o son fill se trobessin fòra, hauria de donar-la son sogre, o sa muller Loreta, y, en absencia d'aquests y tot, son castellà. Aquest no podrà fer homenatge ni donar la potestat del castell als successors dels Pujalts fins que l'hagin rebut ab sacrament y homenatge de mans del paborde de Solsona. Convenen en que no podran fer prestar als homes de dit castell les servituts de «forciam, nec toltam, neque achapte, neque pignora ibi accipiamus sine consilio ipsius prepositi», ni tampoc podran fer guerra, menys que sia per defendre sa propria honor y l'iglesia de Solsona, no sols pera mantenir-li'l castell de Malgrat, sinó també les altres honors; venint a constituir ab aquest tracte la carta de govern del castell de Malgrat, com podrà veure-s ab la copia que poso com a nota ¹.

1) Hec est conuenientia de malgrad que est facta inter Scm. mariam de celsona et Gausbertum prepositum eiusdem loci et ceteros chanonicos et inter solosten socrum Guilelmi de puialt et ipsum guilelmum et uxorem suam loretam et filium ipsorum guilelmum nomine. Comendat quidem gauzbertus prepositus et alii chanonici S. marie ipsum castrum de malgrad istis. iiii. iam dictis et donant ei solidament milites illius castri ut faciant eis ostes et chaulgadas et cortis et placitos et seguiis et donent eis potestatem de ipso castro quocienscumque eam demandauerint et adiuvent eos tenere et defendere suum honorem contra cunctos homines uel feminas sine engan. Ita tamen chanonici faciunt eis hanc donationem ut in ostes et chaulgadas et cortes et placitos et alios exeguiis in quibus guilelmus de puialt uel filius eius fuerint cum preposito sce. marie ipsi milites sint cum eis. Quandocumque autem Guilelmus de puialt uel filius eius sive posteri eorum qui illum castrum habitaturi sunt cum preposito non fuerint ipsi chastellani de malgrad faciant preposito ipsas ostes et chaulgadas et cortes et placitos et alios exeguiis. Propter hoc quoque conuenit solosten et guilelmus de puialt et uxor eius atque guilelmus filius eorum ut donent potestatem de ipso castro de malgrad sce. marie per quantas uices prepositus et alii chanonici eam requisierint irati et paccati per se uel per suos nuncios. Si uero guilelmus de puialt forte euenerit quod non sit in hac ter. a nec filius eius guilelmus qui donent potestatem de ipso castro sce. marie socrus guilelmi de puialt uel uxor ipsius donent potestatem predictis chanoniciis. Quod si iam dicte domine illam potestatem non dederint chastellanus qui per eos habuerit illud castrum donet potestatem de ipso castro quando chanonici sce. marie eam requisierint. Quando uero chanonici S. Marie reddiderint illud castrum castellanis reddant eis per comandam ipsorum quatuor qui supra scripti sunt. Et ego solosten et guilelmus de puialt et uxor mea et filius meus mandamus chastellanis qui ipsum castrum tenuerint ut omni tempore ista observent et fideliter adimpleant et in hominaticum quod chanoniciis fecerint sicut scriptum est mittant. Conuenimus nos quoque quatuor iam dicti per nos e per nostram posteritatem quod nullam faciamus in hominibus ipsius castri forciam nec toltam neque achapte neque pignora

La lluita contra l'opressió del feudalisme en tots els llocs se deixa veure, començant, abans que'ls remenses, els petits senyors contra'ls grans, establint un malestar social que traspua en els documents de tots els pobles. També trobem aquestes lluites senyoriales a Malgrat, en una família d'aquest nom, que posseïa o pretenia posseir alguns drets sobre aquest castell; més, segons el paborde Guillem (1151 a 1159), era adscrita a la terra de Santa Maria de Solsona, «locatus de honore S. Marie», y volia que Berenguer de Malgrat prestés les servituds a que, com a tal, venia obligat. No volent-s'hi aquest conformar, conta'l paborde que devastava ab ses besties els dominis de Santa Maria y dels seus homes, robava'l blat y insultava a sos vassalls y a son batlle. Féu ab violència redimir als homes del paborde, «uiolauit casas ecclesie et homines inde uiolenter abstraxit, et redimere fecit». Assaltà'l

ibi accipiamus sine consilio ipius prepositi neque guerram de eo faciamus nisi propter perditionem nostri proprii honoris quod simili modo a nostris successoribus custodiri mandamus. Adhuc etiam conuenimus quod nos ipsos chaste llanos distringamus si de directis S. marie aliquid abstulerint uel peioramentum fecerint quousque malefacta eos redirigere cogamus. Iterum mandamus iam dictis castellanis quod si nos uel quispiam nostrorum successorum aliquid de his omnibus infregerit uel iniuste aliquam iniuriam chanonis intulerit et in breui tempore redirectum non fuerit tam longe ipsi castellani attendant cum ipso castro sce. marie donech nos querimoniam redirigamus. Insuper iam dictis castellanis mandamus quod non faciant hominaticum nec donent potestatem de illo castro filiis ant nepotibus nec successoribus nostris quibus illud castrum dubitauerimus donec cum sacramento et hominatico per prepositum ecclesie s. marie ipsum castrum accipiant siue lucro de ullo auere. Et ipsi castellanis qui sunt uel in antea erunt mandamus ut faciant hominaticum preposito celsonensi ut hec omnia prescripta fideliter obseruent et fiduciam in eis sine dubio possit habere. Et ego guillelmus de puialt et filius meus conuenimus S. marie celsone per nos et per nostram posteritatem ut adiuuemus chanonicos eius ad tenere et ad defendere castrum de malgrad contra cunctos homines uel feminas per bonam fidem sine malo ingenio. Similique modo conuenimus eisdem canonicis ut adiuuemus eos tenere et defendere omnem alium honorem s. marie contra cunctos homines uel feminas exceptis his quorum solidi sumus. = Actum est hoc X.VI. kalendas decembris Anno. M.C.XXX.VIII. incarnationis xpi. Sig~~X~~num Gauzberti prepositi. Sig~~X~~num petri prioris. Sig~~X~~num bernardi de ioual. Sig~~X~~num solosten. Sig~~X~~num guilelmi de puialt. Sig~~X~~num lorete uxoris eius. Sig~~X~~num guilelmi filii eorum. Hos hoc scribi iussimus et manibus nostris firmamus et ut testes confirment mandamus. Sig~~X~~num bernardi arnalli de castronouo. Sig~~X~~num bremundi de mun pao. Sig~~X~~num bernardi de timor. = Radolfus qui hoc scripsit et hoc sig~~X~~num impressit.

Aquest document es duplicat y dividit per A B C. Al cap-d'avall de l'un hi ha cusit un altre trocet de pergamí contenint el sagrament de fidelitat prestat més tard al paborde per Guillem, fill de Loreta.

molí, propietat de Santa Maria, pera moldre'l seu blat; va demanar-li firma de dret el paborde, a lo qual va negar-se, y aleshores aquest va amparar-li tot lo que per la seva iglesia posseïa, des-amparant-se ell «presumptuose» de lo que'l paborde li havia amparat. Pertorbava'l poble, destruint la jurisdicció senyorial, a l'impedir que'ls homes que havien fet algun dany o tort al paborde li fessin firma de dret. Estant un dia'l paborde a Malgrat, va presentar-s'hi dit Berenguer ab homes de la mateixa vila armats ab ballestes pera empresonar-lo, lo que no conseguïren, puix sembla constaria en el document. Exigia, sense dret, dels homes de Malgrat, forces, tragins y joves; y novament va invadir la casa del paborde «iracundia plenus», pegant al batlle y als homes del paborde, malparlant an aquest y orgullosament va desafiar-lo, declarant-li la guerra.

No sé com farien les paus en aquesta qüestió, puix trobo més tard aquesta familia posseint la torra y tota l'estàtica del castell, ab les construccions fetes y fahedores, ab la firma de dret dels homes y fembres y ab una porció de les causes y sentencies¹, de lo que A. de Malgrat, al 1232, va fer-ne donació a l'iglesia de Solsona, refermant-la en son testament de l'any següent, — la que confirmà son fill Berenguer, — per remey de la seva ànima y de la dels seus pares, absolvent als homes y fembres, prometent-los que ni per sí ni per altres els faria cap «força ni tolta», per lo que rebé de l'iglesia de Solsona «unum mulum cum sella et freno», de 300 sous melg.

Dos anys més tard féu una nova escriptura, segurament perquè en la primera no's reconeixia com a home de l'iglesia, y diu «recognosco me esse hominem de uobis domino Geraldo, dei gracia, celsonensi preposito et de ecclesia de Solsona», — ab lo que implícitament reconeix ab quanta injusticia havia procedit, — y que l'estàtica y demés en la nota esmentat, pertany també al paborde en propi alou.

Lo que la familia Pujalt, per donació de l'iglesia de Solsona, posseïa en feu, per la mateixa, a Malgrat, no sabem si per venda o per haver-hi emparentat, passà a la familia dels Cerveras. Com no seria gaire agradable a un senyor tenir per feudatari a altre senyor més poderós que ell, el paborde de Solsona treballa pera traure-ho d'aquelles mans, y aixís trobem que al 12 de Maig de 1220 Ramon

1) «...turrim... et totam staticam totius Castri de malgrato... cum omni construccione facta uel facienda in predicto castro cum omnibus firmamentis hominum et feminarum cum parte et portione de causis et placitis...»

de Cervera y son fill Guillem donen el castell y vila de Malgrat, ab sos cavallers, homes y dònnes, y ab tot lo que hi posseeixen justa y injustament, al paborde Geralt, per qui ja ho posseïen, «que omnia teneo et habeo per uos et per ecclesiam celsone», per qual donació rebé 80 sous barcelonesos en Ramon y 200 en Guillem. Aquesta donació la faria R. de Cervera poc abans de morir, ja que'l seu fill la confirmà al 5 de Juny següent per remey de l'ànima dels seus pares, en qual ocasió rebé de l'iglesia de Solsona'ls susdits 200 sous.

Es curiós el contracte que féu aquest paborde al 9 de Juny de 1242, ab en Pere de Taraschó, ab el qual se veuen bé les servituts agrícoles en el cultiu del blat a que estaven obligats els remenses. Dóna'l paborde al dit Taraschó, durant la vida d'aquest, tots els domenges «dominicaturas» que posseeix en aquest castell, que serveixen pera'l cultiu del blat «que sunt de laboratione panis». Haurà de llaurar y cultivar la terra ajudat dels homes del paborde, els remenses, que hauran d'ajudar-lo també a sembrar, tragar les garbes a l'era y a batre, per les servituts de *jova*, *tragí* y *batuda* que han de prestar al paborde, qui haurà de donar la meitat de la llevor¹, rebent la meitat dels fruits y dels esplets. Si no treballa bé aquesta honor, haurà de firmar-li dret, donant-li la potestat, o sia tornar-ho a posar en mans del paborde pel sol requiriment d'aquest, «sine ulla contentione». Si'l paborde volgués el blat en garbes, hauria de donar-lin la meitat, menys la palla, que hauria de ser-li retornada després de la batuda, divent, no obstant, donar-ne a les besties del paborde, com acostumen els homes de Malgrat. Pera'l segar y el batre devia estar-hi present el nunci o representant del paborde.

Al 1331 la xica vila de Malgrat ja havia començat a desvetllar-se pera conseguir la poca autonomia municipal que'ls pobles anaven arrancant, de mica en mica, de llurs senyors, per medi de privilegis. Ja tenia la seva universitat y els seus síndics, els quals, no sabem per quin motiu per la mutilació del document, feren un gros emprèstit, divent cada any pagar per ell 1.000 sous al ciutadà de Barcelona Arnal Bernat, durant sa vida natural y la de sa muller. Moltes vegades se troben quantiosos emprèstits per l'istil,

1) «...tempore seminandi misserimus ibi medietatem seminis et jouam batutam quam habemus in hominibus dicti castri uobis similiter damus ad laborandum et tritrandum bladum dictarum dominicaturarum et traginum similiter quod habemus in hominibus ad portandum bladum de campis ad aeram...»

que han fet petites localitats, per les quals era molt més gros sacrifici del que sembla, sense altre objecte que l'emancipar-se del poder feudal, comprant a llurs senyors privilegis o redimint-se tot el poble de servituts a que estaven obligats.

Als últims del segle XIII trobem que posseïen el feu d'aquest castell pels paborde o preposits de Solsona la família Malgrat, y d'ella seria probablement descendenta la castlana na Romia, que emmaridà ab Arnal de Biure, qui al 13 de les calendes de Març de 1328, estant a Lleida'l paborde Bernat, li prestà homenatge de boca y mans per la castlania de Malgrat en lloc de sa esposa, reconeixent-se vassall del paborde y prometent guardar y defensar tots els drets del seu senyor y castlania.

Enutjat fortament el rey en Joan contra'l comte de Montlleó en Brancalleó d'Oria y sa muller Elionor d'Arborea y llur fill Marian d'Arborea, perquè li havien sigut infidels, traidors y deslleals, trencant-li les paus y concordia que havia fetes ab el mateix Brancalleó per la pau y tranquil·litat del regne de Cerdenya, preparà una gran expedició pera castigar-los y reduir a l'obediencia a les ciutats, castells y viles d'aquell regne contra d'ell rebelades.

Se veu que'l rey estava molt determinat a portar-la a cap ell mateix en persona, y, no sabent d'on treure ab promptitut la gran quantitat de diner que's necessitava, va disposar que's fessin vendes del real patrimoni.

JOAN SERRA Y VILARÓ, PBRE.

(Acabarà)

NOTES EXTRANGERES

UN MONUMENT A MARCEL SPONT. — La Secció Basca del C. A. Francès ha obert una subscripció pera perpetuar la memoria de Marcel Spont, infadigable pireneista que morí despenyat en la cresta de Spijoles el dia 6 del passat Setembre. El monument se tracta d'erigir-lo en el llac d'Oo així que s'hagin recullit les quantitats subscrites, qual suma pujava en el mes de Desembre a 1.525 francs.

CONCURS INTERNACIONAL DE SKI. — Ha sigut organitzat per la Direcció Central del Club Alpí Francès, en els Alps del Delfinat (Mont Genève), ab el concurs de les Seccions de París, de l'Isère y de Briançon y de les escoles militars de ski del Delfinat y de la Savoia. Va celebrar-se'l mes passat a

Grenoble, havent-se obtingut de les companyies de ferro-càrrils el 50 per 100 de rebaixa en els passatges a favor dels congressistes.

FEDERACIÓ DE LES SOCIETATS PIRENEISTES. — S'ha de celebrar a Bayona aquest mes, havent-se de discutir alguns punts d'interès pera l'excursionisme y els nobles fins que persegueix aquella benemèrita entitat. Del resultat d'aquesta reunió'n donarem compte oportunament als nostres lectors.

PERA' L REFUGI QUINTINO SELLA, EN EL TUCKETT. — La Direcció del Club Alpí Italià ha ofert a la Societat dels Alpinistes Tridentins un artístic bronzo representant a Quintino Sella, pera que sigui col·locat, com així se proposa fer-ho aquella benemèrita y patriòtica Associació, en el refugi del Tucket que porta'l seu nom.

LLIGA PERA LA CONSERVACIÓ DE LA SUISSA PINTORESCA. — A semblança de la societat pera la protecció dels paisatges a França, s'es fundada a Suïssa una «Lliga pera la conservació de la Suïssa pintoresca». Aquest títol ja indica'l seu objecte. Desde'l mes de Maig ve publicant un butlletí mensual en alemany y en francès, ab nombroses ilustracions, contenint interessants articles sobre arquitectura dels hotels de montanya, usos, costums, notes descriptives, etc. Aquestes corporacions han obtingut magnífics resultats pràctics en els països en que's troben establertes y constitueixen un bon exemple digne d'imitar-se, sobre tot entre nosaltres, que per ignorancia unes vegades y per un mal entès negoci altres, ens hem de plànyer sovint de la destrucció, immotivada sempre, de no poques bel·leses naturals y artístiques que tant abunden en la nostra terra.

BIBLIOGRAFIA

REVISTES DE CAMBI

Revue Catalane. — Es una nova publicació portantveu de la societat d'estudis catalans establerta a Perpinyà, que ha de contribuir en gran manera a fer conèixer aquell troç de terra catalana y molt especialment la nostra parla.

Entre'ls importants treballs publicats en els números sortits fins ara mereixen esmentar-se: *Le langage des bêtes en Catalogne*, per J. Amade; *Le catalan à l'école*, per L. Pastre; *Histoire locale*, per Jh. Gibrat; *Les Goïgs*, per J. Bonafont; *La Lavande Stœchas dans les Albères*, per L. Conill; *Le poète Bouchor et les chants populaires*, per L. Pastre.

Pera'l dia 12 de Maig tenia anunciat un concurs de llengua catalana, que a darrera hora'ns hem enterat havia sigut sospesa d'ordre governativa. No sabem en què s'haurà fundat el Ministre al pendre aquesta resolució tant contraria als principis de llibertat de que tant se parla en la vehina República.

No dubtem que, malgrat les arbitràries disposicions ministerials, la benemèrita associació rossellonesa continuarà'l seu camí ab pas segur. a qual tasca li ajudarem tots els fills de la terra, molt particularment el CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA.

Revue des Langues Romanes, Montpeller. — Núms. V y VI de 1906.

Les quatre fils Aymon, per F. Castets; *Les versions françaises inédites de la descente de Saint Paul en Enfer*, per L. E. Castner; *Le parler de Bagnères-de-Luchon*, per B. Sarrien; *La Passion Notre Dame*, per A. Bosselli; *Les aspirants palatals et velaires dans la vallée de la Meurthe*, per A. Cuny; *Bibliographie*.

La Montagne. — Novembre-Desembre de 1906.

L'Oucane de Chabrières (Alts Alps), per E. A. Martel; *Ascension au Wetterhorn*, per L. Thérv; *La Pusterle, Chabrières et l'Oucane*, per P. Lory; *Au long du Valgaudemar*, per A. E. Meurice.

Bulletin Pyrénéen. — Novembre-Desembre 1906.

Marcel Spont, per H. Spont; *Un mot sur les passages entre Cauterets et Gavarnie*, per H. de Curzon; *Escalades Pyrénéennes*, per L. Fontan de Negrin; *Le Monné de Cauterets*, per A. C. T.; *Autour de la Tuque Ruye*, per F. Faurens; *Esquisse toponymique sur la vallée de Cauterets*, per A. Meillon.

C. A. F. Section du Sud-Ouest, Bordeus. — Desembre 1906.

Quelques ascensions autour de Gavarnie, per André Terrier; *La Pica d'Estats par Riufred*, pel Vescomte d'Ussel; *Boltaña*, per L. Briet.

Bulletin de la Section des Alpes Maritimes, Niça. — 1906.

Forma un volum de 438 pàgines. Comprèn els treballs de la Secció corresponents a 1904-905, ilustrats ab nombrosos fotogravats y fototipies y algunes cartes geogràfiques. Mereixen citar-se com a més interessants els següents articles: *Le Cirque de Rabuons*, per M. Victor de Cessola; *Dans les Alpes Maritimes*, per Ludovig Purtscheller; *La cime de Burnat*, per M. F. Cavillier; *Berthemont et le Cirque de Ferisson*, per M. Revé Thierry; *La saxifrage à floraison abondante*, per M. Saint-Kes; *Le Trophée des Alpes du Col de la Turbie*, per M. Philippe Casimir; *La Montagne, ses phénomènes et ses glaciers*, per M. Michel Giacobini; *Les enceintes préhistoriques des Préalpes Maritimes*, pel Dr. A. Guébard.

Bulletin Hispanique. — Núm. 4, 1906.

Fouilles d'Elche, per E. Albertini; *Nuevos datos acerca del histrionismo español en los siglos XVI y XVII*, per E. Pérez Pastor; *Recherches sur les juifs espagnols et portugais a Bordeaux*, per G. Cirot.

Revue de Etudes Anciennes. — Núm. 4, 1906.

Observations sur le Procès des Scipions, per G. Bloch; *Les dernières fouilles au Puy-de-Dôme*, per Audollent y Jullian.

O Instituto, Coimbra. — Núms. 11 y 12, 1906.

Les Mathematiques en Portugal, per A. Ferreira; *A Jardinagem em Portugal*, per S. Viterbo; *Fallencia d'Arte*, per V. de Villa-Moura; *O Japao no seculo XVI*, per A. Thomaz Pires.

The Alpine Journal. — Agost-Novembre 1906.

Weissorn, per Winthrop Young; *An Adventure on the Eiger joch*, per Walter Weston; *Some Early Visits to Zermatt and Saas*, per W. A. B. Colledge; *The Finsteraarhorn*, per C. Compton; *Thowards Ruwenzori*, per Douglas W. Freshfield; *Six Monts' Wandering in the Himalaya*, per T. G. Longstaff.

Appalachia, Boston. — 1906.

Climbing Mont Sorata, per Annie S. Peck; *A Day in the Cévennes*, per William M. Davis; *With Sierrans and Mazamas*, per William A. Brooks; *The Continental Divide on the Bow Rauge*, per Charles E. Fay. — C. R.

CRONICA DEL CENTRE

FEBRER DE 1907

EXCURSIONS Y VISITES

EXCURSIÓ A CAMPRODON, MOLLÓ Y ESPINABELL. — Els consocis senyors Amat, Baladia, Guerra, Morató, Morell, Pizzola, Rigol y Santamaria se dirigiren els dies 2 y 3 cap a Sant Joan de les Abadesses y Camprodon ab l'intent de pujar al Costabona pera gaudir del bell espectacle que ofereix aquell troç de Pireneu en ple hivern, propòsit que no pogueren realisar per la forta nevada que'ls sorprengué a Molló y Espinabell, havent de retornar a Camprodon, desde qual punt se dirigiren, per la Collada Verda, a Ribes, baixant dret a Ripoll, aon prengueren el tren que'ls portà altra vegada a Barcelona.

EXCURSIÓ AL MONTSENY. — La persistència de la neu en aquesta típica montanya ha sigut la causa de que enguany s'hagi vist molt visitada pels excursionistes. El dia 24 s'hi encaminaren d'algunes colles. Componien la primera's senyors Amigó, Amat, Baladia, Coll, Creus, Guerra y Santamaria. Desde Palautordera emprengueren el camí cap al poble de Montseny, enfilant de dret el turó de l'Home y Agudes, y baixaren dret a Santa Fe y Gualba pera retornar el mateix dia.

En l'altre aplec d'excursionistes hi figuraven els senyors Baladia, Gosch, Larcegui, Llatas, Masriera y Roig (germans), els quals anaren desde Breda a Santa Fe, retornant per Gualba.

SECCIÓ D'ARQUITECTURA

EXCURSIÓ A REQUESENS, CASTELLÓ D'EMPURIES Y GIRONA (dies 1, 2, 3 y 4). — El dissabte dia 1 sortiren, a les 18'31, cap a Figueres, els socis senyors Baixeras (Angel), Coll, Cuyàs (Narcís), Llatas (Emili) y Martorell (Geroni).

Al matí del següent dia's dirigiren els excursionistes al castell de Requesens, quals ruïnes foren restaurades anys enrera pel Comte de Perelada. Anaren en tartana fins a Cantallops, y, desde allí, a peu, cap al castell, que visitaren detingudament. El temps no sigué gaire propici, perquè molestà als nostres companys una forta tramontana, y el termòmetre marcà 5° sota zero.

El dilluns, després d'arribar-se a Roses, nostres consocis se dedicaren a estudiar l'esplèndida iglesia gòtica de Castelló d'Empuries. Les grandioses naus, el majestuós campanar, l'altar major d'alabastre, les fonts baptismals, els sepulcres y ferros forjats, entretingueren agraçosament als visitants molt belles estones.

Els socis senyors Baixeras, Coll y Llatas retornaren a Barcelona a la tarda, quedant a Castelló fins al vespre's senyors Martorell y Cuyàs.

El dimars, en el primer tren, arribaren a Girona's senyors Martorell y Cuyàs, dedicant-se a l'estudi y reproducció fotogràfica dels notables monuments artístics d'aquella ciutat.

VISITA ALS TALLERS DE CIMENT ARMAT SISTEMA MONIER (dia 23). — Un bon aplec de socis de la Secció concorregueren a l'acte. Foren rebuts per D. Claudi Duran, que donà algunes explicacions sobre's productes que fabrica la casa.

VISITA AL MONASTIR DE SANT CUGAT DEL VALLÈS (dia 24). — Una novetat introduí la Secció d'Arquitectura al fer aquesta visita: fou la conferència que sobre'l monument donà'l president de la Secció, D. Geroni Martorell. L'estil de l'obra, les èpoques de construcció, el simbolisme escultòric, etc., foren explicats detalladament al recórrer les diferents parts de l'iglesia y del claustre.

Coincidí la visita del CENTRE ab altra de l'«Ateneu Enciclopèdic Popular», quals socis acompanyaren als nostres, formant entre tots un compacte agrupament, que escoltà ab atenció les explicacions del senyor Martorell.

CONFERENCIES

UNA EXCURSIÓ HIVERNENCA AL PLA DE LA CALMA. — Aplec d'impressions tant ben sentides com expressades per D. Emili Llatas, projectant-se ab tal motiu una escullida colecció de clixés, tots ells trets durant l'excursió que dies enera efectuaren diversos socis del CENTRE an aquella alterosa regió montsenyenca.

UNA VISITA A TARRAGONA. — Es el títol de la conferencia donada'l dia 15 per D. Ceferí Rocafort, estudiant els interessants monuments dels diferents pobles que en el transcurs de l'història s'han establert en l'antiga Tarraco, y molt especialment de l'època romana y de l'Edat Mitjana, que tant abunden en aquella ciutat y encontorns. Va esser il·lustrada la conversa ab nombroses projeccions fotogràfiques, que acreditaren una vegada més la traça y el bon gust en aquesta mena de treballs del nostre benvolgut consoci D. Narcís Cuyàs.

SECCIÓ DE FOLK-LORE

FOLK-LORE MALLORQUÍ. — El dia 7 de Febrer donà una conferencia'l Dr. Antoni M.ª Alcover, Vicari general de Mallorca, sobre aquest tema.

Va contar com li començà l'afició a aplegar rondalles, y la primera que publicà impresa en el primer setmanari escrit en llengua mallorquina, titulat *La Ignorancia*; com després n'ha anades aplegant més, com les ha refetes y completades, y com se determinà a publicar-les en volums per consell de l'eminent literat mallorquí D. Joan Alcover.

Digué que les mateixes rondalles se contenen de moltes maneres, segons el temperament del rondallaire. Y moltes vegades lo que contenen no ho poden sentir les senyores ni'ls infants, y, per lo tant, tampoc s'ha d'escriure en els llibres de rondalles destinades al públic en general. Aixís es que ell, en els quatre volums de rondalles mallorquines que té publicats, ha procurat que totes fossin rigorosament morals y que, sense alterar fonamentalment la relació fantàstica, quedi espurgada de tota immoralitat.

Va donar lectura de varies llegendes y tradicions aplegades en un volum que s'està imprimint, entre les quals hi havia *El jay de la lluna*, *Luter y Sèneca* y *Per què tenen poc cervell les dones*, totes molt interessants y curiosíssimes.

Els concurrents varen aplaudir molt justament al digníssim doctor Alcover, qui, després de la sessió, en «petit comitè», va referir algunes llegendes més del valió aplec, que serà únic en son gènere a Catalunya.

ELS PESSEBRES A CATALUNYA. — El dia 21 de Febrer, D. Rossend Serra y Pagès, tractà successivament de l'institució y celebració religiosa de la festa de Nadal; de les creences populars respecte al Naixement; de l'origen dels pessebres; de llur extensió, deguda a les institucions francescanes, y de la propagació per Catalunya. Referint-se a l'època actual y als pessebres de caràcter popular exclusivament, va ocupar-se de les costums y tradicions catalanes que hi tenien relació, de la «Societat de Pessebristes de Barcelona», y del bon acord de l'Ajuntament premiant els pessebres que s'ho mereïessin, a fi de conservar tant hermosa costum, a la qual va dedicar-hi una serie de conceptes encomiàstics.

Se va projectar l'hermosa colecció de clixés dels pessebres premiats, mentres les nenes Eugenia Roca y Carme Manyanet, de la «Schola Orpheonica», acompanyades al piano pel mestre senyor Masó y Goula, varen cantar les cançons de Nadal més escullides del repertori català.

CURS DE FOLK-LORE CATALÀ. — D. Rossend Serra, President de la Secció, ha continuat el curs de Folk-lore, desenrotllant el següent programa:

VIII conferència (14 de Febrer). — *Medis d'expressió: I. La Paraula.* — Expressió del pensament y del sentiment. — La paraula espontania y convencional. — Relació de la paraula ab el pensament. — La paraula expressant idees y emocions. — Insuficiencia de l'escriptura alfabètica pera transmetre l'emoció. — Llenguatge emocional y imitatiu. — L'interjecció. — Paraules pera anomenar y cridar als animals. — Interpretacions populars onomatopeïques. — El Folk-lore guardador del geni propi de la llengua.

IX conferència (28 de Febrer). — *Medis d'expressió: II. La Música.* — Naturalesa de l'emoció musical. — Art y ciencia musicals. — Indicacions respecte del sò (ganimes, melodia, armonia, ritme, tons, instruments). — Desenrotllament successiu de la Música. — Desigual disposició dels pobles pera la mateixa. — La Música popular y la conreuada. — El nacionalisme en música. — Fons primitiu de música natural que cada poble té. — Importancia del Folk-lore musical.

Varen ilustrar la conferència diferents exemples musicals, tocats al piano pel mestre D. Joseph Masó y Goula.

En cada sessió de la Secció de Folk-lore, com de costum, abans de la conferència, s'ha anat donant lectura de la *Setmana folk-lòrica*, aplec de costums y tradicions de Barcelona, degut a l'historiaire y folk-lorista D. Ramon N. Comas.

CONVERSES D'ARQUEOLOGIA

Nostre consoci D. Pelegrí Casades y Gramatxes ha continuat les conferències sobre Arqueologia, havent desenrotllat en les mateixes els següents temes:

Lliçó XLVII (dia 4). — Octava de Grecia. — Arquitectura funerària. — Ritus. — Enterraments. — Mobiliari fúnebre. — Tombes ab cúpula. — Micenes. — Orcomene.

Conferencia XLVIII (dia 18). — Novena de Grecia. — Arquitectura funerària. — Descripció de les tombes ab cúpula. — La nomenada *Tresor d'Atreu*, a Micenes, segons la restauració de Chipiez. — Tombes excavades a la roca, a Epidauru, Atenes y Xipre. — Arquitectura religiosa. — Figuretes votives. — Emblemes sagrats. — Totemisme. — Temples. A què's redueixen en la Grecia primitiva. — Santuaris en el mont Ocha. — La seva època.

Conferencia XLIX (dia 25). — Desena de Grecia. — Arquitectura civil de la Grecia primitiva. — Fortificacions y circuits emmurallats. — Ciutades de Troya, Tirinte y Micenes. — La casa y el palau micènics. — Disposició, materials y ornamentació. — Esculptura micènica. — Materials, procediments y temes. — Figuretes votives.

En totes les conferencies se projectaren exemples gràfics.

CURS DE BOTANICA POPULAR

El Dr. D. Joan Cadevall ha continuat aquest mes les lliçons de botànica.

Lliçó VIII (dia 9). — Començà resumint l'estudi dels òrguens de nodrició abans d'empendre'l de la flor, manifestant que existeix entre aquells certa gradació, tota vegada que l'arrel y el tronc, per llurs formes generalment tosques y vigoroses, representen l'estètica, la força y la resistència de l'organisme vegetal; mentres que les fulles, per llurs formes gràcils y vaporoses, són expressió de l'estètica, gràcia y bellesa ab que les plantes criden la nostra atenció. Més, aquestes formes solament són el preludi d'unes altres més fines y delicades que constitueixen la flor, conjunt armònic de veritat y poesia en que la naturalesa ha fet gala y ostentació dels més delicats primors.

Després de presentar la flor com l'emblema de la suprema bellesa terrenal, considerà la trascendental missió que li està confiada pera la conservació y difusió de la vida en el planeta que habitem. Pera conseguir aquest doble fi, la naturalesa no ha cregut necessari crear òrguens nous, sinó que s'ha limitat a modificar els de nodrició, escullint l'extremitat d'una branca, pulimentant y embellint son tronquet y substituint ses fulles verdes per altres més delicades, de brillants colors, y a voltes de suavitissim perfum.

D'aquí deduí que la flor es un orgue mixte, compost d'un sistema axil, representat pel pedúncul y receptacle, y d'un sistema apendicular que simbolisen les bràctees y els verticils florals. Ressenjà seguidament les prefloracions, explicà la florecència y floració, causes que les determinen y noms que per elles reben les plantes; descrigué les modificacions del pedúncul y els òrguens originats per les bràctees, posant, finalment, de manifest, per medi de projeccions y de les flors naturals distribuïdes entre'ls concurrents, tots els òrguens de la flor, ab llurs respectives denominacions.

Lliçó IX (dia 16). — Començà definint les inflorescències y fent notar llur importància pera les determinacions botàniques, establint en elles tres tipus, *definit*, *indefinit* y *mixte*. Descrigué en el primer les cimes *bipara*, *multipara* y *unipara*, ab les varietats *escorpioide* y *heliçoide*, *fascicul* y *glomerul*.

En el tipu indefinit donà a conèixer les espècies *espiga*, *rahim*, *panotxa*, *tirs*, *corimbu*, *umbela* y *capítul*, ab les varietats *gatell* y *espadix*; y en el tipu mixte indicà les *cimo-botris* y *botri-cimes*, projectant esquemes a l'efecte preparats, y citant exemples escuïts de la flora catalana, ab lo que conseguí fer intel·ligible y amena una de les parts més difícils de la morfologia botànica.

Passant seguidament a l'estudi del càlzer, féu ressaltar l'origen foliar del mateix y exposà les denominacions que ha rebut per rahó de la soldadura o independència dels sèpals, duració y diversitat de formes. Considerà la corola com el verticil més sobressortint de la flor, per sa hermosura, destinat a atreure'ls insectes, que tant important paper desempenyen en la polinissació vegetal, y terminà explicant y posant de manifest, ab nombroses projeccions, la multitud de formes típiques de les coroles polipètals y gamopètals, que per sí soles basten a caracterisar diverses y importants famílies botàniques.

El CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA sols se declara responsable de lo contingut en la *Secció Oficial* del seu BUTLLETÍ, deixant íntegra als respectius autors la responsabilitat dels treballs firmats.